

Ásko ja etihka oahppopládna, sáme pládna, oahppogárvedime oahppoprográmma aktisasjáhka

Dette er en lulesamisk oversettelse av den fastsatte læreplanteksten.
Læreplanen er fastsatt på bokmål.

Njuolgadustjála Máhttodepartementas mierreduvvam 15.11.2019.
Eksábmaárnik Máhttodepartementas mierreduvvam 29.06.2020.

Fámon 01.08.2022 rájes

Fága birra

Fága relevánsa ja guovdásj árvo

Ássko ja etihkka la guovdásj fáhka dádjadittjat ietjas, iehtjádiij ja væráldav ietjas birra. Gá barggá moadda áskoj ja iellemvuojuj galggi oahppe ávdánahttet máhtojt, tjehpudagájt ja miellaguottojt ma galggi áhpadit sijáv duosstot moattebelakvuodav árggabiejven, sebrudagán ja barggoiellemín. Fágan galggá imájdallat, ja dat galggá mávtástuhttet átsádittjat filosáfalasj ássijit. Etihkalasj refleksjávna j baktu galggá fáhka birástagájt vaddet guoradallat ja tjielgadit mij la buorre ja riekta indivijddaj ja sebrudahkaj dálla ja boahhte ájgijda. Návti ávdet fáhka oahppahábbmimav ja la maŋen gárvedimen oahppijit iellemav háldadittjat, liehket vásstálasj viesátguojmmen ja vájkkudit guoddelis sebrudahkaj. Oahppopládna la tjanádum sáme árvojda, giellaj, kultuvrraj ja sebrudakiellemij.

Gájka fága galggi áhpadusá árvvovuodov duohtan dahkat. Ássko ja etihkka galggá oahppijda vaddet máhtov áskoj, iellemvuojuj ja etihka birra ja oadtjot dádjadusáv kultuvrralasj moattebelakvuodas ja identitiehtas. Dát la ájnas gá galggá máhttet identifiserit ja árvvalit dilemmaj badjel ma tjuodtjeli gá oahppe galggi dálásj ájge hásstalusájt giehtadallat. Máhtto fágan vaddá vuodov oahppijda reflektierit gáktu mij aktan viessop iesjuhtiklágásj árvoj, miellaguottojt ja iellemvuojuj. Fáhka galggá vájkkudit jut oahppe ávdánahtti dádjadusáv almasjriektájs gá bessi vuodoárvoj badjel reflektierit dagu ulmusjárvo ja luondov vieledit. Fáhka nanni aj oahppij demokratijja dádjadusáv navti váj oadtju máhtov áskoj ja iellemvuojuj ienepláhko-, unnepláhko- ja iemeálmukperspektijvan. Fágan oahppe hárrjidalli etihkalasj refleksjávna, ja fáhka la maŋen ávdánahtátjit oahppij jiermev. Oahppopládna la tjanádum sáme árvojda, giellaj, kultuvrraj ja sebrudakiellemij.

Guovdásj elementa

Áskoj ja iellemvuojuj oahpásmuvvam

Fáhka galggá vaddet máhtov ja dádjadusáv áskoj ja iellemvuojuj birra bájke, rijka ja rijkajgasskasasj ja indivijdda-, juogos- ja árbbedáhpedásen. Oahppe galggi bessat oahppat gáktu ásko ja iellemvuojuj gulluji histávrasj prosessajda ja gáktu da gulluji aktan sebrudagá rievddamijda ja kultuvrraárbbáj. Oahppe galggi oahpásmuvvat áskoj ja iellemvuojuj moattebelakvuotaj, ja iesjuhtiklágásj árbbedábij sissŋálasj moattebelakvuotaj. Fáhka galggá vaddet vuodov reflektieritjit ienepláhko-, unnepláhko- ja iemeálmukperspektijvaj badjel Vuonan.

Åskoj ja iellemvuojnojj átsáidibme iesjguhtiklágásj metávđáj milta

Oahppe galggi guoradallat ja átsáidit áskoijt ja iellemvuojnojj moattebelak fenomiednan iesjguhtiklágásj metávđáj milta. Sijá dádjadus áskojs ja iellemvuojnojs vijddán ja hásstaluvvá gáldoj, nármaj ja definisjávnnáfámo analijsa ja lájttális refleksjávnná baktu. Dábđđát iesjguhtiklágásj vuojnojj ja definisjávnnájt áskoj ja iellemvuojnojj gáktuj gullu guovdásj elemænntaj ja la ájnas dádjadit ja moattebelakvuodav giehtadallat.

Eksistensiála gatjálvisáj ja vásstádusáj átsáidibme

Fágan la sáhka iesjguhtiklágásj vuogij birra gáktu ulmutja li ássijda lahkanam vuojnojj, identitiehta ja duohtavuoda dádjadusáj ma guoski áskojs, iellemvuojnojs, etihkkaj ja filosofijaj. Fáhka galggá dilev láhtjet refleksjávnnáj, filosáfalasj ságastallamij ja imájdallamij eksistensiála gatjálvisáj guoradallama tjadá. Oahppe galggi buktet giehtadallat ássijit man birra la edna rijsdo.

Buktet iehtjádij perspektivajt vuojnnet

Fáhka galggá oahppijda vaddet máhttelisvuodav ávddánahtátjit ietjasa vuojnojj ja miellaguottojt gá iejvvi iehtjádijit sisbiele- ja álggolijperspektivajn ja dialávgáj ja refleksjávnnáj baktu sáemmilágásjvuodaj ja sieradusáj badjel. Návti galggá fáhka liehket manjen vájkkudittjat jut oahppe ávddánahtti berustimev iehtjádijs ja sijájt vieledi berustik kultuvralasj, sosiála, áskulasj jali iellemvuojnulasj duogátjis. Fáhka galggá vájkkudit jut oahppe ávddánahtti moattebelakvuoda máhtudagájt. Sáme perspektivaj gulluji dási. Tiemá tjanádum sjiervijda ja doajmmamáhtukvuodajda gulluji aj dási.

Etihkalasj refleksjávnná

Oahppe galggi máhttet identifiserit etihkalasj dilemmajt ja árvvaladdat morálalasj ássijit ietjasa vásádusduogátja, empatijjalasj dájdoj ja iesjguhtik etihkalasj modellaj ja moallánagáj viehkijn. Etihkalasj refleksjávnná vaddá máhttelisvuodav giehtadalátjit stuorra ja smáves ássijit, rijsdojt ja hásstalusáj majna la merkadus skávllåsebrudahkaj, árggabiejviellemij ja globála sebrudahkaj. Filosáfalasj ájádallamvuoge vaddi oahppijda ræjdojt analysierit argumentierimijit ja tjuottjodusájt.

Fágajgasskasasj tiemá

Álmmukvarresvuohhta ja bierrgim

Ásko ja etihka fágan merkaj fágajgasskasasj tiebmá álmmukvarresvuoda ja bierrgim gatjádallat ietjas identitiehta birra ja mij la buorre iellem. Fáhka vaddá sajev reflektieritjit man ájnas la nubbe nuppev dádjadit ja man ájnas la ietjas rájájit biedjat. Gá etihkalasj ja eksistensiála ássij barggá de oahppá

gåktu giehtadallat hásstaliddje ássijit ietjas iellemin, aj ássijit dagu dásásodus, sjiervve ja seksualitiehtta.

Demokratijja ja viesátguojmmevuohhta

Ásko ja etihkan merkaj fágagasskasasj tiebmá demokratijja ja viesátguojmmevuohhta ahte oahppe ietjá áskoj ja iellemvuojnoj oahpásmuvvama baktu oahppi ássijit gehtjadit ietjá perspektijvas. Gå hásstá oahppijit árvvaladdat hásstalusájt ma moalgedimfriddjavuohhtaj ja guládallamij moattebelak sebrudagán guoski, de la fáhka vájkkudimen demokratijaj ja viesátguojmmevuohhtaj. Etihkalasj refleksjávnnáj oassálasstema baktu oahppe bukti problematisierit fámov ja álggodisvuodav ja gatjálvisáj baktu hásstalit dábálasj nármaaj duohtavuodav.

Guoddelis ávddánibme

Ásko ja etihka fágan merkaj fágagasskasasj tiebmá guoddelis ávddánibme ahte oahppe galggi bessat átsádit eksistensiála gatjálvisájt ja sæbrrat etihkalasj refleksjávnnájda luondo ja ulmutja saje birra danna. Dát sisadná tiemájt dagu ulmusjerraha boahhteájgge ja ressursaadno ja makkir vuojno dasi li duon dán áskon ja iellemvuojnon.

Vuodotjehpudagá

Njálmásasj tjehpudagá

Njálmásasj tjehpudagá ásko ja etihka fágan li tjielggit ja árvvaladdat fágalasj tiemájt dárkkelis giela ja riehta fáhkabuojkuldagáj ano baktu. Dat merkaj subtsastit vuodoárvoj ja eksistensiála ássijit birra. Ja de dat merkaj dágástallamijit giehtadallat ássijit tjanádum áskojda, iellemvuojnojda ja árvvoássijida navti jut vielet aktugasj ulmutja integritehtav.

Buktet tjállet

Buktet tjállet ásko ja etihka fágan la buktet tjielggit ja árvvaladdat tiemájt ma li hiebadum iesjguhtiklágásj dahkamusájda áskon, iellemvuojnon ja etihkan. Dat merkaj aj buktet problematisierit fágalasj buojkuldagájt ja tiemájt, ja máhttet tsieggit ábbálasj etihkalasj argumentierimav. Buktet tjállet ásko ja etihka fágan merkaj dasi duodden buktet gálldojt adnet lájttálas ja dárkkelis láhkáj.

Buktet láhkát

Buktet láhkát ásko ja etihka fágan la buktet reflektierit visses áskulasj tevstaj birra ja dádjadit gåktu dáj tevstaj iesjguhtik lágásj dálkkuma li tjanádum áskoj sissnjálasj moattebelakvuohhtaj. Dat merkaj aj buktet árvustallat gálldojt relevánsa, ulme ja sáddijiddje ja vuosstájvállde perspektijva gáktuj. Dat aj merkaj liehket sávres láhkát guhkep fáhkatevstaj, ja dádjadit

fáhkabuojkuldagáj anov dájn tevstajn, ja dat merkaj máhttet orientierit moatte lágásj tevstaj gaskan.

Buktet riekknit

Buktet riekknit ásko ja etihka fágan la buktet låhkåt ja dágástallat statistihkalasj materiálanj ma sisadni ásko, iellemvuojno ja etihkav ja árvustallat man ájnna da li dádjadittjat áskoj ja iellemvuojnoj sajev sebrudagán.

Digitála tjehpudagá

Digitála tjehpudagá ásko ja etihka fágan li gávnadit ja reflektierit gáktu digitála ariená aneduvvi diehtjuohkemij ja vájkkudibmáj ássko- ja iellemvuojnnošorggen. Dat aj merkaj gávnnat, dálkkut ja árvustallat iesjuhtiklágásj gáldojt gá fáhkaássij barggá ásko, iellemvuojno ja etihka birra. Ja de merkaj máhttet ja dádjadit digitála guládallama etihkalasj bielij birra. Mañutjissaj tjehpudahka merkaj buktet giehtadallat tjuolmajt ma ietjas ja iehtjádij digitála identitiehttaj guoski.

Máhtudakulme ja árvustallam

Máhtudakulme ja árvustallam

Máhtudakulme

Áhpadusá ulmme le oahppe galggá máhttet

- ávddånbuktet ja buohtastahttet lulle- ja alleværálda ássko- ja iellemvuojnnoárbbedábijt guovdásj dábdomerkajt, aj risstalasjuodan ja isláman.
- átsådit ja árvvaladdat gáktu ássko la oassen histåvrålasj rievddadime prosessajs globåla ja nasjåvnå dåsen
- tjielggit ja analysierit åskov ja iellemvuojnov ieneplåhko-, unneplåhko- ja iemeålmukperspektijvan dættojñ Sábmej ja Vuodnaj.
- tjielggit ja árvvaladdat åjggeguovddelis buojkulvisåjt gáktu åsko, iellemvuojno ja politihka aktan doajmmi
- guoradallat ja ávddånbuktet gáktu såme årbbedåbij åskulasj motijva li aneduvvam populerrakultuvralasj ávddånbuktemijn
- árvvaladdat moatte lágásj åssko- ja iellemvuojnnoškritihkav
- tjielggit ja árvvaladdat guovdásj fáhkabuojkuldagåjt ma guoski åskojda, filosofijjaj, iellemvuojnojda ja etihkkaj
- analysierit ja árvustallat iesjuhtiklágásj máhttogåldojt åskoj, iellemvuojnoj ja etihka birra
- átsådit eksistensiåla gatjålvisåjt ja våsstådusåjt ja reflektierit daj badjel

- identifiserit ja árvvaladdat etihkalasj tjuolmajt ma guoski ulmutjij aktijvuodajda, guládallamij ja iemeálmukriektájda
- árvvaladdat ulmusjárrov ja luondo iesjárrov gå teknologijjalasj ávddánime báhti
- vuojnnet iehtjádij perspektijvajt ja giehtadallat dágástallamijt ásko, iellemvuojnoj ja árvvoássij birra
- dágástallat tjuolmajt ma guoski ávddágáttoja juohkusij vuosstij, rasismaj ja badjelgæhttamij
- átsádit ja dágástallat idiejajt ulmutjij birra navti gáktu ávddán báhti iesguhtiklágásj filosáfalasj árbbedábijn, aj iemeálmukfilosofijjan

Áhpadattijn árvustallam

Áhpadattijn árvustallam galggá viehkken ávdedit oahppamav ja fáhkamáhtudagáv ávddánahttet. Oahppe vuosedi ja ávddánahtti máhtudagáv áskon ja etihkan gå adni fága metávdájt ja máhtov ásko, iellemvuojnoj, etihka ja filosofijja birra gå átsádi guovdásj tjuolmajt fágan. Oahppe vuosedi ja ávddánahtti máhtudagáv etihkan gå identifiseriji ja árvvaladdi ájggeguovddelis etihkalasj tjuolmajt. Ja de oahppe vuosedi ja ávddánahtti máhtudagáv gå árvvali juojddá, váldi iehtjádij perspektijvajt ja dágástalli navti jut vieledi aktugasj ulmutja integritehtav. Áhpadiddje galggá dilev láhtjet oahppijoassásstemij ja arvusmahttet oahppammiellaj dan baktu jut oahppe bessi formulierit fágallasj tjuolmajt ja gávnnat ja lájttálisát adnet fága metávdájt ja máhtojt refleksjávnná ja argumentierimin. Oahppe galggi bessat barggat átsádidde láhkáj áskujn ja etihkajn, imájdallat ja reflektierit etihkalasj ja filosáfalasj gatjálvisáj birra. Áhpadiddje ja oahppe galggi ságastallat oahppij ávddánime birra ásko ja etihka fágan. Oahppe galggi bessat gæhttaladdat. Dajna máhtudagájn mav oahppe vuosedi, galggi bessat moalgget majt ietjasa mielas bukti, ja ietjas fágallasj ávddánime badjel reflektierit. Áhpadiddje galggá bagádallat ienep oahppama gáktuj ja áhpadimev hiebadit navti vág oahppe bessi bagádallamij milta vijdedit ietjasa máhtudagáv ásko ja etihka fágan.

Loahppaárvustallam

Ábbálasjkarakterra galggá gávvidit oahppe ábbálasj máhtudagáv ásko ja etihka fágan gå álli jo3 áhpadusáv. Áhpadiddje galggá plánit ja dilev láhtjet vág oahppe bessi vuosedit ietjasa máhtudagáv málsudahkes vuogij majda gulluji refleksjávnná ja lájttális ájádallam iesjgeŋga dilijn. Áhpadiddje galggá biedjat karakterav ásko ja etihka fágan máhtudagá milta mav oahppe la vuosedam gå la máhtojt ja tjehpudagájt aktan adnám.

Árvustallamárnik

Ábbálasj árvustallam

Jo3 oahppogárvedime oahppoprográmma: Oahppijn galggá akta ábbálasjkarakterra.

Eksámen oahppe

Jo3 oahppogárvedime oahppoprográmma: Oahppe máhtti njálmálasj eksábmaj vuorbádúvvat gárvedimásijn. Njálmálasj eksámav dahká ja sensurieri bájkálattjat.

Eksámen privatista

Jo3 oahppogárvedime oahppoprográmma: Oahppe galggi njálmálasj eksábmaj. Njálmálasj eksámav dahká ja sensurieri bájkálattjat. Fylkkasuohkan mierret jus privatista galggi gárvedimoasev oadtjot bájkálasj eksáman.